

УДК 159. 922

І. В. Бринза, доц.Південноукраїнський державний педагогічний університет
ім. К. Д. Ушинського, кафедра загальної та диференціальної психології

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ ОСОБИСТОСТІ У СТАНІ ПРОФЕСІЙНОЇ КРИЗИ

Наводяться результати емпіричного дослідження, спрямованого на пошук відмінностей між визначеними характеристиками професійної кризи з широким спектром невротичних рис особистості.

Доведено, що найбільш загальними для усіх випробуваних, що переживають професійну кризу, є депресивні риси особистості. Показано, люди, що володіють стійкою тривожністю як властивістю особистості, схильні більш ніж інші до переживання професійної кризи.

Ключові слова: професійна криза, невротичні риси, реактивна та особистісна тривожність.

Проблема психологічної кризи, яка переживається у професії, тобто професійної кризи, здобуває особливу актуальність у сучасних умовах розвитку суспільства.

Глибокі перетворення, які здійснюються у всіх сферах життя суспільства, у першу чергу, відбиваються на зміні його професійної структури: змінюються традиційні професії, виникають нові. Останнє змушує багатьох, у тому числі й успішних фахівців, за короткий термін змінювати свою професію або спеціалізацію, здобувати додаткову професію (про що свідчить поява в широкому масштабі інститутів та факультетів перепідготовки спеціалістів), постійно адаптуватися в нових умовах праці і т. д. У результаті все це призводить до росту невизначеності вимог, пропонованих до фахівця з боку професії, до збільшення психологічних навантажень, до виникнення кризових психічних станів, що впливають на фізичне і психічне здоров'я та на успішність його діяльності.

Наш інтерес до вивчення проблеми професійної кризи обумовлений пошуком широкого спектру рис особистості, зокрема невротичних, які дозволяють уточнити і доповнити інформацію про портрети людей, що переживають професійну кризу, а також виявити особистісні і індивідуальні особливості, які зв'язані з професійною діяльністю.

Під професійною кризою нами розуміється психічний стан особистості, який супроводжується суб'єктивними переживаннями неможливості реалізації професійних планів, що виникають при блокуванні цілеспрямованої професійної діяльності зовнішніми (об'єктивними по відношенню до особистості) і внутрішніми (суб'єктивними відношеннями до світу, особливостями особистості, особливостями її розвитку) причинами [1].

У дослідженні використовувався опитувальник Міні-Мульт, що є адаптованим варіантом відомого Міннесотського багатопрофільного переліку ММРІ. Поштовхом для використання опитувальника Міні-Мульт у нашому дослідженні послужили психологічні дослідження емоційних, когнітивних і поведінкових проявів кризових станів у широкому контексті (вікових, особистісних, професійних і т. п.), які викладені у вітчизняній і закордонній літературі та дають нам підставу припускати, що більшість базисних шкал опитувальника Міні-Мульт містять інформацію про клініку кризових переживань.

У даному варіанті опитувальника до базисних шкал відносяться: шкала іпохондрії (Hs), депресії (D), істерії (Hy), психопатії (Pd), паранойяльності (Pa), психастенії (Pt), шизоїдності (Se), гіпоманії (Ma). Значення кожної базисної шкали скоректовані відповідно до величин шкали ДО (шкала корекції). Високими оцінками по всіх шкалах є оцінки, що перевищують 70 балів, низькими оцінками вважаються оцінки 40 балів і нижче.

Для виявлення осіб, що переживають професійну кризу або знаходяться в рівноважному стані, ми використовували тест-опитувальник стану професійної кризи (СПК), розроблений О. П. Санніковою, І. В. Бринза, 2000 р. Тест-опитувальник (СПК) містить 160 тверджень, що згруповані у 16 шкал (параметрів). Кожен параметр (шкала) являє собою біполярний континуум, позитивний полюс якого насичений рисами, що несуть інформацію про переживання психологічної кризи, негативний — навпаки, інформацію про його відсутність.

У цілому, тест-опитувальник (СПК) вимірює у обстежених особливості емоційних переживань, непевності в собі, стурбованості, дратівливості, самобичування, високої тривожності, незадоволеності досягнутим, заглибленості в похмурі роздуми, ранимості і т. п. Крім того, опитувальник діагностує симптоми професійної дезадаптивності, що характеризується агресивністю, конфліктністю, злопам'ятністю, невитриманістю, постійними сумнівами, поганою пристосованістю до нових вимог професії, розпачем при невдачах, соматичними порушеннями й іншим.

Однією з методик, що дозволяє диференційовано вимірювати тривожність і як особистісну властивість, і як стан, є методика, запропонована Ч. Д. Спілбергером. Російською мовою методика адаптована Ю. Л. Ханіним (1976). Дану методику ми використовували для того, щоб з'ясувати рівень особистісної тривожності. Високотривожні особистості найчастіше схильні сприймати погрозу у великому діапазоні життєвих ситуацій і реагувати на них дуже напружено, вираженим станом тривожності [3].

У дослідженні взяло участь 400 осіб. Дослідження проводилося на базі Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського та Ізмаїльського гуманітарного університету. Вибірку склали групи, що відрізняються за принципом професійної приналежності (представники соціономічних професій). У першу групу ввійшли студенти денного відділення; у другу групу — студенти заочного відділення; у третю — слухачі факультету післядипломної освіти "Психологія"; у четверту — вчителі шкіл, викладачі вузів.

Отримані за допомогою тест-опитувальника (СПК) результати виявили дві групи випробуваних з максимальним (Кмах) і мінімальним (Кмін) ступенем переживання професійної кризи група (Кмах), n = 29 чоловік; група (Кмін), n = 25 чоловік.

Аналіз зведених профілів усіх досліджуваних груп випробуваних з високими і низькими показниками СПК (стану професійної кризи) представлений на рисунку 1, виявляє розходження між цими профілями, що виражається як у рівні досягнення кожного параметру, так і в комбінаціях базисних шкал.

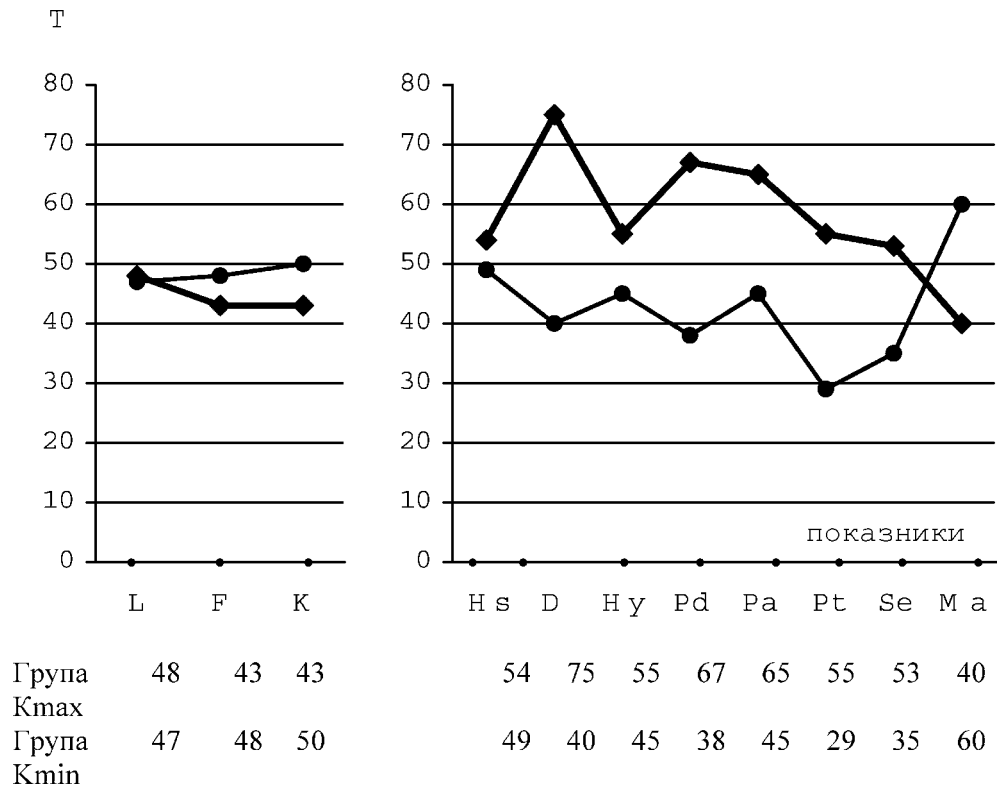

Рис. 1. Зведені профілі рис особистості (Міні-Мульт) груп випробуваних, що переживають стан гострої кризи (група Кмах.) і не переживають його (група Кмін)

Примітки: Група Кмах – n = 29; група Кмін – n = 25.

За всіма шкалами (крім шкали гіпоманії Ма) значення шкал групи випробуваних, що переживають професійну кризу, знаходяться значно вище значень шкал групи випробуваних, що знаходяться в рівноважному стані. Візуально між однойменними показниками обох профілів спостерігаються істотні розходження (розмах більше 40 умовних Т-балів). Зокрема, цей факт спостерігається між такими однойменними шкалами аналізованих профілів: D, Pd, Pa, Pt, Se, Ma. Найбільш яскраво у всіх випробуваних виявляється шкала D (депресія).

Аналіз даного профілю дозволив нам розробити узагальнений психологічний портрет особистості, що переживає стан професійної кризи в контексті концепції Міні-Мульт.

Найбільш загальними для усіх випробуваних, що переживають професійну кризу, є депресивні риси особистості. У професіоналів, що переживають кризу, значно підсилюються (якщо схильність до депресії спостерігалася раніше) депресивні риси особистості. Для них характерний не тільки високий рівень усвідомлення наявних професійних проблем, але і гостре їхнє переживання, що супроводжується незадоволеністю і надзвичайно песимістичною оцінкою своїх перспектив на майбутнє. Професіонали з депресивними рисами схильні до роздумів, негативним "думкаформам", що обмежує активність, вони інертні в прийнятті рішень, скептичні стосовно своїх професійних здібностей, зайво самокритичні, не впевнені у собі. Їхній внутрішній конфлікт збільшується невротичною потребою в спілкуванні, у підтримці з боку інших людей, на фоні прагнення втечі від контактів, що травмують їх професійне самолюбство. Саме тому аффіліативна потреба є однією з ведучих у осіб з депресивними рисами. Ця потреба стає в першу чергу фрустрованою потребою в професійній діяльності, тому що майже ніколи не насичується, що в значній мірі визначає зону психотравмуючого впливу кризи. У професійних справах у період кризи їхня звичайна старанність, сумлінність, високоморальність і обов'язковість тільки підсилює негативні переживання, що виникають у результаті деструктивного поведіння. Фізично подібні особистості відчують себе утомленими, хворими і розбитими, часто скаржаться на поганий сон і поганий настрій.

Проведений аналіз дає нам інформацію про загальні, типові невротичні риси, які проявляються у всіх обстежених, що переживають кризу.

Перейдемо до аналізу особливостей показників тривожності по Спілбергеру-Ханіну. Розглянемо специфіку показників тривожності в групах випробуваних з максимальними значеннями (K_{max}) і мінімальними значеннями (K_{min}) сумарного показника СПК.

На рис. 2 представлені діаграми показників тривожності зведених груп випробуваних, представників досліджуваних нами соціономічних професій.

Нагадаємо, що шкала самооцінки тривожності складається з двох частин, що роздільно оцінюють реактивну (РТ) і особистісну (ОТ) тривожність. На осі абсцис розташовані досліджувані показники, на осі ординат — бали. При інтерпретації результатів ми використовували наступні норми оцінки: до 30 балів — низький рівень тривожності (Н); 31–45 — помірний рівень тривожності (П); 46 і вище — високий рівень тривожності (В).

Як ми бачимо з рис. 2, у всіх випробуваних з гострим переживанням кризи (K_{max}) за всіма показниками виявлено високий рівень і реактивної, й особистісної тривожності. Випробувані всіх професійних груп, які не переживають кризу (K_{min}) за цими ж показниками демонструють низьку і помірну тривожність. Це означає те, що для осіб, що переживають стан гострої кризи, високий рівень тривожності є закономірним, типовим, що підтверджується також даними, отриманими за допомогою особистісного опитувальника Міні-Мульт.

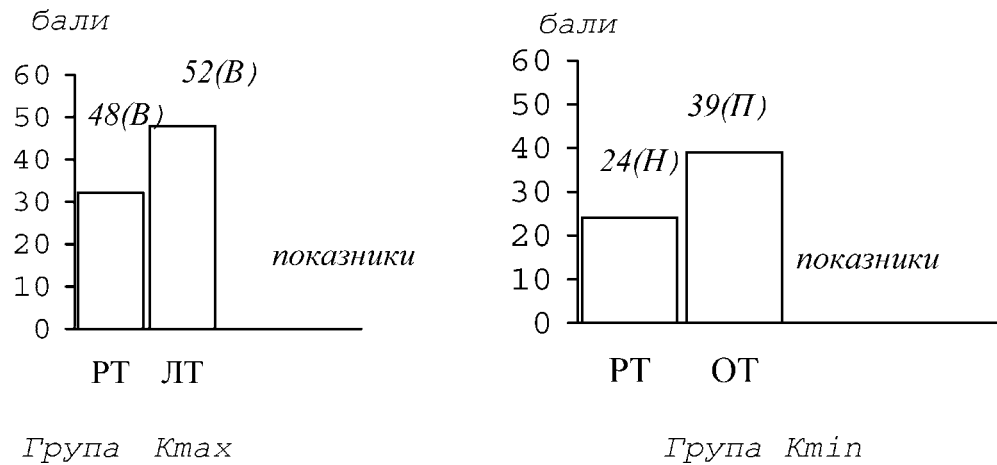

Рис. 2. Зведені діаграми тривожності представників досліджуваних професійних груп

Примітка: група Кмах – n = 29; група Кмін – n = 25.

У цілому, потрібно відзначити, що виявлений високий рівень особистісної тривожності характеризує стійку схильність випробуваних сприймати будь-яку ситуацію як загрозливу. Створюється враження, що у даних випробуваних мається постійна підвищена готовність до відповідної реакції тривоги на кожну, для них завжди суб'єктивно емоціогенну ситуацію. Дані результати можна трактувати подвійно: або у осіб, що переживають гостру кризу, завжди підвищуються показники тривожності, або, що нам більш імпонує в контексті нашої гіпотези, люди, що володіють стійкою тривожністю як властивістю особистості, схильні частіше інших до переживання психічної кризи в будь-якій сфері життєдіяльності, у тому числі і професійної. Потрібно відзначити, що в багатьох роботах ми знаходимо підтвердження цьому факту [2, 4 та ін.].

Цілком імовірно, у гострій кризі тривожність можна розглядати і як емоційну реакцію на суб'єктивно емоціогенну ситуацію, і як особистісну рису, що забезпечує, у якомусь ступені, схильність до переживання кризи.

Таким чином, можна зробити висновок, що найбільш загальними у портреті особистості, яка переживає професійну кризу, є тривожність та депресивні риси особистості.

Література

1. Бринза І. В. Переживання професійного кризису у лиц с различным типом эмоциональности // Дис. канд. психол. наук. — К., 2000. — 214 с.
2. Психологія життєвої кризи / Відп. ред. Т. М. Титаренко. — К.: Агрпромвидав України, 1998. — 348 с.
3. Рогов Е. И. Настольная книга практического психолога в образовании: Учебное пособие. — М.: ВЛАДОС, 1996. — 529 с.
4. Санникова О. П. Эмоциональность в структуре личности. — Одесса: Хорс, 1995. — 334 с.

И. В. Брынза

Южноукраинский государственный педагогический университет
им. К. Д. Ушинского, кафедра общей и дифференциальной психологии

**ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ ПОРТРЕТ ЛИЧНОСТИ В СОСТОЯНИИ
ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО КРИЗИСА**

Резюме

Приводятся результаты эмпирического исследования, направленного на поиск различий между некоторыми характеристиками профессионального кризиса с широким спектром невротических черт личности.

Доказано, что наиболее общими для всех испытуемых, переживающих профессиональный кризис, являются депрессивные черты личности. Показано, что люди, обладающие устойчивой тревожностью как свойством личности, склонны чаще других к переживанию профессионального кризиса.

Ключевые слова: профессиональный кризис, невротические черты личности, реактивная и личностная тревожность.

I. Brynza

Southukrainian Teachers Training State University named of the K. D. Ushinsky

**PSYCHOLOGICAL PORTRAIT OF THE PERSON IN A STATUS OF
PROFESSIONAL CRISIS**

Summary

The results of the empirical research directed on search of differences between the certain characteristics of professional crisis with a wide spectrum by a spectrum невротических of features to the person are resulted.

Is revealed, that most general(common) for all examinees experiencing professional crisis are депрессивные of feature of the person. Is shown, that the people having steady uneasiness as property of the person, are inclined a thicket others to experience of professional crisis.

Keywords: professional crisis, невротические of feature, jet and личностная uneasiness.